

УДК 378.013:001.895

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Валерій Сипченко

кандидат педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна

Анна Левченко

магістрантка кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна

Анотація. У статті розглянуто актуальну проблему сучасної професійної освіти – формування мотивації навчальної діяльності студентів як запоруки успішної та якісної підготовки майбутніх фахівців. Автори наголошують, що використання активних методів навчання з обов'язковістю сприятиме вирішенню цього питання.

У статті висвітлено різноманіття активних методів навчання, розроблено їхню класифікацію, виокремлено методи програмованого, проблемного та інтерактивного навчання. Автори розмежовують імітаційні та неімітаційні активні методи навчання. Розкриті деякі аспекти застосування активних методів навчання для підвищення мотивації навчальної діяльності студентів педагогічних вишів. Автори доходять висновку, що застосування системи активних методів навчання змінює традиційність заняття, вимагає дотримання основних елементів методики, до яких входить підготовка студентів до активного сприйняття навчального матеріалу, постановка питань і творчих завдань, проведення різних форм закріплення.

Ключові слова: професійна підготовка; мотивація навчальної діяльності; активні методи навчання; проблемне навчання; програмоване навчання; інтерактивне навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Перед кожною молодою людиною відкриваються широкі можливості та перспективи, горизонти цікавих і різноманітних справ, безмежна кількість можливостей самоствердження. Однією з них є навчання у вищому навчальному закладі, відмінне його закінчення, оволодіння професією, досягнення рівня фахівця. Тобто навчання може бути для студентів одним зі щаблів до успіху, тим надзвичайно важливим позитивним досвідом досягнення поставленої мети, який украй потрібний у житті. Однак частина молоді до навчання в університеті ставляться не як до важливого кроку на етапі самоствердження та професійного росту, а як до необхідного етапу життя, який потрібно пройти, щоб здобути диплом магістра, не вмотивовані затрачати зусилля для здобуття рівня фахівця. На сучасному етапі розвитку професійної освіти в Україні актуалізується проблема пошуку ефективних моделей підготовки майбутніх фахівців на основі розвитку їхньої навчально-пізнавальної мотивації.

Формування мотивації навчальної діяльності студентів є однією із фундаментальних проблем як у вітчизняних, так і закордонних наукових працях із педагогіки та психології. Її значимість для розвитку сучасної педагогіки пов'язана з аналізом джерел активності студентів, чинників до навчальної діяльності та поведінки. Відповідь на питання, що спонукає студента до діяльності, які мотиви, заради чого він її здійснює. Усе це складає основу формування мотивації навчальної діяльності. У найзагальнішому педагогічному аспекті мотивація – це те, що визначає, стимулює, спонукає студента до здійснення навчальної діяльності.

Складність і багатогранність проблеми формування мотивації обумовлює множинність наукових підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення. Підкреслимо, що основним методологічним принципом, який визначає дослідження мотивації в психолого-педагогічній літературі, є положення про єдність динамічної та змістовно-значеннєвої сторін мотивації. Сучасні розробки цього принципу пов'язані з дослідженням таких проблем, як: системність відносин людини, співвідношення змісту і значення, інтеграція спонукань та їх значеннєвий контекст, спрямованість особистості й динаміка поведінки, орієнтування на навчальну діяльність.

Процес удосконалення підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної освіти досить складний та обумовлений багатьма чинниками, серед яких істотним є мотивація студентів. Проблема формування мотивації є однією з фундаментальних проблем у педагогіці. Вирішення цього питання потребує врахування багатогранності розуміння та досвіду педагогічної практики для розроблення ефективних та своєчасних підходів, що відповідають вимогам сучасності. Щоденна практична діяльність вишів у підготовці майбутніх фахівців настійно вимагає напрацювання певних методик для підвищення зацікавленості студентів у вивченні навчальних дисциплін професійного напрямку.

Сучасна стратегія освіти має яскраво виражену гуманістичну й особистісну спрямованість. Необхідно підкреслити, що результатом освітнього процесу повинен стати цілісний розвиток особистості майбутнього фахівця з педагогіки. Для забезпечення такого розвитку потрібне нове педагогічне мислення, відмова від звичних підходів до навчання, подолання психологічних стереотипів традиційної освіти. Нове педагогічне мислення – це мислення з чітко вираженою евристичною спрямованістю, засноване на готовності до впровадження інноваційних технологій, що припускає бачення кінцевих результатів педагогічної праці й забезпечення реалізації принципів, які складають основу для виховання особистості та фахівця. Відмова від звичних підходів у навчанні це не прояв нігілізму в педагогічній діяльності, не відкидання педагогічного досвіду, а його критичне переосмислення на основі нових принципів і реалій. Процес подолання наявних стереотипів – це робота педагога над собою і робота зі студентами, ціллю якої є формування внутрішнього

прагнення до професійного самовдосконалення, прийняття нових сучасних технологій. Домінуючою ідеєю стає забезпечення реалізації гуманістичної парадигми освіти, яка визнає за особистістю право бути активним учасником освітнього процесу.

Дослідження формування мотивації навчальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей мають істотне практичне значення для оптимізації навчального процесу та підвищення якості освіти вищої школи на основі надання можливості студенту бути активним учасником навчального процесу. Якнайповніше цьому сприяє застосування активних методів навчання під час викладання циклу дисциплін професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні увагу науковців спрямовано на пошук нових напрямів дослідження сфери освіти, виділення ціннісних основ її модернізації, визначення умов ефективності інноваційних процесів в освіті, забезпечення її неперервності (В. Андрущенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, І. Зязюн, С. Караман, В. Кремень, В. Луговий, В. Огнев'юк, В. Паламарчук, М. Поташник, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Хуторської, Н. Юсуфбекова та ін.).

В Україні розроблена та активно використовується технологія інтерактивного навчання. Її досліджено С. Караманом, Г. Коберник, О. Комар, О. Кучерук, Н. Побірченко, О. Пометун, Л. Пироженко та ін. За визначенням О. Пометуна і Л. Пироженко, це спеціальна форма організації пізнавальної активності, метою якої є створення комфортних і сприятливих умов навчання, де кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [3, с. 7].

У науковій літературі проблемі активних методів навчання присвячено чимало досліджень в області психології і педагогіки. Застосування в практиці проблемного і розвивального навчання призвело до виникнення методів, які отримали назву «активні», в основі яких лежить діалогічна взаємодія викладача і студентів. Значним внеском у становлення і розвиток активних методів навчання стали роботи М. Бірштейн, В. Буркова, А. Вербицького, С. Гідрович, Р. Жукова, В. Єфимова, В. Комарова, В. Рабальського, Б. Христенко та ін.

Свій внесок в розвиток активних методів навчання зробили Т. Кудрявцев, А. Матюшкін, М. Махмутов, М. Леві, І. Лернер та ін. Але ці дослідження з активних методів проводилися, насамперед, на матеріалі шкільного навчання, що ускладнило впровадження активних методів у виші, бо була потрібна певна адаптація для теорії активних методів до освітнього процесу вищої школи. А. Матюшкін у своїх роботах обґрунтував необхідність використання активних методів у всіх видах навчальної роботи студентів, увів поняття діалогічного проблемного навчання, яке найбільш повно передає сутність процесів спільної діяльності викладача і студентів, їхньої взаємної активності в «суб'єкт – суб'єктних» відносинах.

В основі вихідних положень теорії активних методів навчання лежить концепція «предметного змісту діяльності», розроблена академіком А. Леонтьєвим, у якій пізнання визначається як діяльність, спрямована на освоєння

предметного світу. Отже, вона є предметною діяльністю. Контактуючи з предметами зовнішнього світу, людина пізнає їх і збагачується практичним досвідом як пізнання світу (навчання і самонавчання), так і впливу на нього.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні різноманіття активних методів навчання, розробленні їхньої класифікації та розкритті деяких аспектів застосування активних методів навчання для підвищення мотивації навчальної діяльності студентів педагогічних вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду педагогіки, активні методи навчання як засіб формування мотивації студентів можна розподілити на три групи, найбільш цікавих у використанні для управління формуванням мислення. Це методи програмованого навчання, проблемного навчання, інтерактивного (комунікативного) навчання.

Програмоване навчання. Назва походить від запозиченого зі словника електронно-обчислювальної техніки терміна «програма», що позначає систему послідовних дій (операцій), виконання яких веде до заздалегідь запланованого результату. Основна мета програмованого навчання – поліпшення управління освітнім процесом. Біля витоків цього виду навчання стояли американські дидакти і психологи Н. Краузер, С. Прессі, Б. Скінер, у вітчизняній науці цими питаннями займалися Г. Гальперін, А. Матюшкін, Н. Талізін та ін.

Особливості програмованого навчання полягають у:

- навчальний матеріал поділяється на окремі порції;
- навчальний процес складається з послідовних кроків, що містять порцію знань і розумових дій щодо їх засвоєння;
- кожен крок завершується контролем (питанням, завданням тощо);
- кожен студент працює самостійно і опановує навчальний матеріал у посильному для нього темпі;
- педагог виступає організатором навчання і помічником (консультантом) при ускладненнях, здійснює індивідуальний підхід.

Проблемне навчання. Дослідженням цього методу навчання займаються багато вчених-дидактів, психологи, педагоги-новатори тощо. Проблемне навчання – це форма організації розумового процесу отримання знань шляхом вирішення проблем. Від інших видів проблемне навчання відрізняє організація освітнього процесу шляхом самостійного здобування знань завдяки вирішенню навчальних проблем, розвитку творчого мислення і пізнавальної активності студентів. Важливим етапом є створення проблемної ситуації, що являє собою відчуття розумового утруднення. Навчальна проблема, яка вводиться в момент виникнення проблемної ситуації, повинна бути досить складною, але посильною для студентів. Переваги проблемного навчання:

- самостійне добування знань шляхом власної творчої діяльності;
- високий інтерес до навчальної праці;
- розвиток продуктивного мислення;
- міцні та дієві результати навчання.

Інтерактивне навчання – навчання, яке засноване на психології людських взаємин і взаємодій. У діяльності викладача центральне місце посідає не окремий студент як індивід, а група студентів, що взаємодіють, які, обговорюючи питання, сперечаються і погоджуються між собою, стимулюють і активізують один одного. При застосуванні інтерактивних методів найсильніше діє на інтелектуальну активність дух змагання, суперництва, який проявляється, коли люди колективно шукають істину. Крім того, діє такий психологічний феномен, як зараження, і будь-яка висловлена сусідом думка здатна мимоволі викликати власну, аналогічну або близьку до висловленої, або навпаки зовсім протилежну.

Під час такого заняття від викладача потрібно набагато більше активності і творчості, ніж тоді, коли воно проходить пасивно, у формі переказу прочитаних у книгах або давно відомих істин. Інтерактивні методи матимуть найбільший не лише навчальний, а й виховний ефект, коли викладач впливатиме на обговорення не лише науково аргументованих поглядів, але й висловлюватиме своє особисте ставлення до проблеми, свою світоглядну та моральну позиції.

Форми участі викладача в дискусії студентів можуть бути найрізноманітнішими, але в жодному разі не нав'язуванням своєї думки. Найкраще це робити шляхом чітко розрахованого управління ходом дискусії, через постановку проблемних питань, які потребують продуктивного мислення, творчого пошуку істини. Викладач висловлює свою думку лише задля вилучення висновків із висловлювань студентів і аргументованого спростування помилкових суджень. Його позиція може збігатися з думками студентів, бо вони з'явилися в результаті спрямованих запитань викладача. Такими прийомами можна не просто керувати змістовним, інтелектуально-пізнавальним обговоренням теоретичних питань, а й конструювати спільну продуктивну діяльність, тим самим впливаючи на особистісну позицію студентів, перетворюючи їхню навчальну діяльність на навчально-виховну.

Активні методи навчання поділяються на неімітаційні та імітаційні. Неімітаційні активні методи навчання включають в себе проблемну лекцію, проблемно-активно-практичне або лабораторне заняття, семінар, самостійне курсове і дипломне проектування, виробничу практику-стажування на робочому місці, активно-групові консультації, олімпіади, студентські наукові конференції, соціологічне тестування та анкетування тощо. Усі вони відрізняються орієнтованістю на проблемність, інтенсифікацію логіко-пізнавальної діяльності студентів, але водночас відсутня імітація реальних обставин в умовній ситуації.

Імітаційні активні методи навчання поділяються на неігрові та ігрові. До неігрових імітаційних активних методів навчання належить метод конкретних ситуацій, імітаційні вправи на знаходження студентами відомого викладачеві рішення, тренінг. Сутність зазначених методів полягає в моделюванні реальних об'єктів і ситуацій без наявності вільної гри, змінних величин і виконання рольових функцій.

До ігрових імітаційних активних методів належать ділові (управлінські) ігри, метод розігрування ролей. Як видно з назва, істотна відмінність зазначених

методів полягає в тому, що вони базуються на ігровій функціональній основі, тобто ігрових елементах, зв'язках, відносинах. Виділяють різні види ігор, які використовуються як з навчальною метою, так і для вирішення реальних проблем (наукових, виробничих, організаційних тощо). Це навчальні, імітаційні, рольові, організаційно-діяльнісні, операційні, ділові, управлінські, військові, рутинні, інноваційні тощо.

Метод «ділової гри». Спочатку з'явився не в системі освіти, а в практичній сфері управління. Сьогодні ділові ігри застосовуються в різних областях практики: у дослідницькій роботі, у процесі проектних розробок, під час колективного вироблення рішень і у військовій справі. У вишівській підготовці спеціалістів різного профілю ділова гра застосовується найчастіше для навчання управлінської діяльності. Сутність методу ділової гри як методу навчання полягає в навчальному моделюванні ситуації тієї діяльності, яка має на моделях, а не на реальних об'єктах вчити майбутніх фахівців виконувати відповідні професійні функції.

А. Вербицький визначає ділову гру як форму відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделювання тих систем відносин, які характерні для цієї діяльності як цілого. Таке відтворення досягається за рахунок знакових засобів, моделей і ролей, що грають інші люди [1]. За умови правильної організації гри студент навчається виконувати професійну діяльність, тобто діяльність професійну за формою, але навчальну за своїми наслідками і основним змістом. Не можна забувати, що імітаційна навчальна модель завжди спрощує реальну ситуацію часто за рахунок позбавлення її динамічності, елементів розвитку.

Значна ефективність навчальних ділових ігор порівняно з більш традиційними формами навчання (наприклад, лекцією) досягається не лише за рахунок відтворення реальних умов професійної діяльності, а й за рахунок більш повного особистісного включення студента в ігрову ситуацію, інтенсифікації міжособистісного спілкування, наявності яскравих емоційних переживань успіху або невдачі. На відміну від дискусійних і тренінгових методів, тут виникає можливість спрямованого озброєння студента ефективними засобами для вирішення завдань, які поставлені в ігровій формі, але відтворюють увесь контекст значущих елементів професійної діяльності.

Двоплановий характер ігрових методів, тобто наявність плану ігрового умовного і плану навчального, що дозволяє максимально наближати умови гри до реальних умов професійної діяльності, вимагає постійного балансування між двома крайнощами. Домінування умовних моментів над реальними призводить до того, що азарт захоплює гравців і, прагнучи виграти за будь-яких умов, вони ігнорують основний, навчальний план ділової гри. Домінування реальних компонентів над ігровими призводить до ослаблення мотивації і втрати переваг ігрового методу перед традиційними.

Метод «круглого столу» був запозичений педагогікою зі сфери політики та науки. «Круглі столи» організовуються зазвичай для обговорення певної проблеми представниками різних політичних і наукових напрямів. У навчанні метод «круглого столу» використовується для підвищення ефективності засвоєння теоретичних проблем шляхом розгляду їх у різних наукових аспектах, за участю фахівців різного профілю тощо.

Важливим є урізноманітнення лекційних занять: запровадження проблемних лекцій, лекцій-прес-конференцій, які сприяють розвитку теоретичного мислення, формуванню пізнавального інтересу до навчання, забезпечують професійну мотивацію студентів тощо.

На проблемних лекціях студенти мають змогу самостійно з'ясувати невідому для себе інформацію шляхом пошуку різних варіантів розв'язання створеної викладачем проблемної ситуації. Різновидом проблемних лекцій є бінарні лекції (лекції-дискусії, лекції вдвох), що є діалогом двох викладачів, які обговорюють актуальні питання теорії та практики. Перевагами таких лекцій є актуалізація наявних у студентів знань, необхідних для розуміння діалогу та участі в ньому, залучення майбутніх фахівців до активного обговорення, формування вмінь обґрунтовувати власну думку та приймати виважені рішення, а також виховання культури дискусії, удосконалення комунікативних умінь, розвиток здатності до імпровізації тощо.

Лекції прес-конференції, на нашу думку, є найбільш наближеними до пізнавальних інтересів майбутніх фахівців, вони сприяють задоволенню їхніх побажань та очікувань від змістового наповнення певної навчальної дисципліни або її окремої теми. На початку заняття студенти ставлять викладачеві питання, а впродовж лекції отримують відповіді на них. Подібні заняття доцільно проводити на всіх етапах вивчення навчальної дисципліни: на початку – для виявлення інтересів і можливостей студентів, у середині – для залучення майбутніх фахівців до ключових моментів курсу, у кінці – для систематизації отриманих знань.

Висновки. Застосування системи активних методів і засобів навчання змінює традиційність заняття, вимагає дотримання основних елементів методики, до яких належить підготовка студентів до активного сприйняття навчального матеріалу, постановка питань і творчих завдань, проведення різних форм закріплення. Такий підхід інтенсифікує працю викладача і студента, збільшує можливості педагога як організатора, наставника, звільняє його на заняттях від великого обсягу технічної роботи, збільшуючи час для творчої. Отже, технологія активного навчання вимагає ґрунтовної підготовки до уроку, а витрачені зусилля винагороджуються більш високою ефективністю занять, збільшують творчий потенціал викладача і підвищують інтерес студента до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 206 с.

2. Клочко В. І. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей / В. І. Клочко, А. А. Коломієць. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 188 с.

3. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : навч.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за заг. ред. О. І. Пометун. – Київ : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Валерий Сыпченко

кандидат педагогических наук, профессор

кафедры педагогики высшей школы

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск, Украина

Анна Левченко

магистрантка кафедры педагогики высшей школы

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск, Украина

Аннотация. В статье рассмотрена актуальная проблема современного профессионального образования – формирование мотивации учебной деятельности студентов как залог успешной и качественной подготовки будущих специалистов. Авторы подчеркивают, что использование активных методов обучения обязательно будет способствовать решению этого вопроса.

В статье раскрыто многообразие активных методов обучения, разработана их классификация, выделены методы программированного, проблемного и интерактивного обучения, авторы разграничивают имитационные и неимитационные активные методы обучения. Раскрыты некоторые аспекты применения активных методов обучения для повышения мотивации учебной деятельности студентов педагогических вузов. Авторы приходят к выводу, что применение системы активных методов обучения меняет традиционность занятия, требует соблюдения основных элементов методики, в которые входит подготовка студентов к активному восприятию учебного материала, постановка вопросов и творческих заданий, проведение различных форм закрепления.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; мотивация учебной деятельности; активные методы обучения; проблемное обучение; программированное обучение; интерактивное обучение.

ACTIVE TEACHING METHODS AS A MEANS OF FORMING THE MOTIVATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITY

Valerii Sypchenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Department of Higher School Pedagogy

SHEE "Donbass State Pedagogical University"

Sloviansk, Ukraine

Anna Levchenko
Student of Department of Higher School Pedagogy
SHEE “Donbass State Pedagogical University”
Sloviansk, Ukraine

Abstract. The relevant issue of modern professional education – forming the motivation of students’ learning activity as a pledge of successful and qualitative training of future specialists – is considered in the article. The authors emphasize that the use of active teaching methods will necessarily help to solve this problem.

Nowadays, the attention of scholars is aimed at finding new areas of studying the sphere of education, the allocation of the value basis of its modernization, the definition of the conditions of the effectiveness of innovation processes in education, ensuring its continuity (V. Andrushchenko, L. Vashchenko, I. Dychkivska, O. Dubaseniuk, I. Ziaziun, A. Khutorskoy and others).

The article reveals the diversity of active teaching methods, their classification is developed, the methods of programmed, problematic and interactive teaching are singled out, the authors differentiate imitative and non-imitative active teaching methods. Non-imitative active teaching methods include problem lectures, problem and active practical or laboratory classes, seminars, independent courses and diploma projects, practice internship in the workplace, active group counselling, olympiads, student scientific conferences, sociological testing and questionnaires etc. All of them differ in focus on problem, intensification of students’ logical and cognitive activity, but at the same time there is no imitation of real circumstances in the situation.

Imitative active teaching methods are divided into non-gaming and gaming. Non-gaming imitative active methods of training include the method of cases; simulation exercises for finding a solution known to the teacher; training. The essence of these methods is to simulate real objects and situations without the presence of a free game, variables, and perform role functions.

Some aspects of implementing active teaching methods are disclosed to increase the motivation of the learning activity of students at pedagogical universities. The authors come to the conclusion that the use of the system of active teaching methods changes the traditionality of the lesson, requires the observance of the main elements of the methodology, which include preparing students for active learning materials, setting questions and creative tasks, and conducting various forms of consolidation.

Key words: professional training; motivation of learning activity; active teaching methods; problem teaching; programmed teaching; interactive teaching.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Verbickij, A. A. (1991). *Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod [Active teaching at higher school: contextual approach]*. Moscow: Vyssh. shk [in Russian].
2. Klochko, V. I. & Kolomiets, A. A. (2012). *Formuvannia motyvatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Forming the motivation of learning activity of the students of technical specialities]*. Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian].
3. Pometun, O. I. & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive teaching technology]*. Kyiv: Vydavnytstvo A.S.K [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції
13.11.2017 р.